УДК.908:371.162]:271.2:29(477.41)«18/19»

DOI [https://doi.org/10.31470/2518-7732-2019-1\(15\)-132-138](https://doi.org/10.31470/2518-7732-2019-1(15)-132-138)

Ревега Наталія,

старший науковий співробітник науково-
дослідного відділу історичного краєзнавства
natavital@ukr.net

Національний історико-етнографічний
заповідник «Переяслав»,
вул. Шевченка, 8
м. Переяслав-Хмельницький,
Київська область, Україна, 08400

Natalia Revega,

Senior researcher of the research department of
historical regional studies
natavital@ukr.net

National Historical and Ethnographic Reserve
«Pereyaslav»,
8, Schevchenko Str., Pereyaslav-Khmelnytskyi,
Kyiv region, Ukraine,
08400

Становлення освіти у селі Комарівка Переяславського повіту в другій половині XIX – на початку XX століття (за матеріалами Полтавських єпархіальних відомостей)

У статті розкривається перехід від церковно-парафіяльної школи до школи грамоти та початкового училища у селі Комарівка Переяславського повіту в другій половині XIX на початку XX століття.

Мета даного дослідження полягає у розкритті започаткування освіти у селі Комарівка Переяславського повіту в другій половині XIX – на початку XX століття та її результатів за звітами про стан церковних шкіл Полтавської єпархії, які друкувались у Полтавських єпархіальних відомостях.

Для досягнення цієї мети автор визначив наступні завдання: здійснити дослідження Полтавських єпархіальних відомостей; систематизувати отриману інформацію про освіту села Комарівка. Під час дослідження застосовано метод пошуку, опису та узагальнення.

Встановлено, що у селі Комарівка Переяславського повіту церковно-парафіяльна школа відкрилась у 1883 році, з 1899 по 1913 рік зазначається, як школа грамоти, а з 1914 року – початкове училище підпорядковане земству. Комарівська школа грамоти неодноразово була відзначена, як одна серед найкращих шкіл Переяславського повіту з організації навчально-виховного процесу та благоустрою. Законовчителями школи призначалися священики місцевої Миколаївської церкви. З 1883 по 1914 рік відомо про три приміщення де розташовувалась школа – громадська хата, спеціально облаштований громадою будинок під школу та побудована земством двокомплектна будівля.

Ключові слова: село Комарівка, Переяславський повіт, церковно-парафіяльна школа, школа грамоти, початкове училище, законовчитель.

Formation of education in the village of Komarivka of the Pereyaslav district in the second half of the nineteenth century at the beginning of the twentieth century (based on materials from the Poltava diocesan reports)

The article reveals the transition from the church parish school to the school of literacy and elementary school in the village of Komarivka, Pereyaslavsky district in the second half of the nineteenth century at the beginning of the twentieth century.

The purpose of this study is to uncover the beginning of education in the village of Komarivka in the Pereyaslav district in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries and its results in the reports on the state of the church schools in the Poltava diocese, which were published in the Poltava diocesan reports.

To achieve this goal, the author identified the following tasks: to carry out research of the Poltava diocesan information; systematize the information about the education of the village of Komarivka. During the study, the search, description and generalization method was applied.

It was established that in the village of Komarivka of the Pereyaslav district, the church-parish school was opened in 1883, from 1899 to 1913 the school is marked as a diploma, and since 1914 the primary school is subordinate to the zemstvo. The Komarov school of lectures was repeatedly celebrated as one of the best schools in the city of Pereyaslavsky district for the organization of educational process and improvement. Lawyers of the school appointed priests of the local Nikolaev church. From 1883 to 1914 there were three premises where the school was located - a public hut, a specially equipped house for the community and a two-unit building built by the zemstvo.

Key words: village Komarivka, Pereyaslav district, church parish school, school of letters, elementary school, lawyer.

Село Комарівка Переяслав-Хмельницького району є одним із населених пунктів, що зникло з карти Переяславщини в наслідок затоплення Канівським водосховищем. Перша згадка про село датується 1574 р. Нажаль ґрунтового видання по даному селу не виявлено. Основною джерельною базою з вивчення с. Комарівка є Полтавські єпархіальні відомості. Зокрема село Комарівка у даному джерелі згадується близько вісімдесяти разів, із них у вісімнадцяти номерах мова йде про Комарівську школу.

Мета даного дослідження полягає у розкритті започаткування освіти у селі Комарівка Переяславського повіту в другій половині XIX – на початку XX століття та її результатів за звітами про стан церковних шкіл Полтавської єпархії, які друкувалися в Полтавських єпархіальних відомостях.

Для досягнення цієї мети автор визначив наступні завдання: здійснити дослідження Полтавських єпархіальних відомостей; систематизувати отриману інформацію про освіту села Комарівка. Під час дослідження було застосовано метод пошуку, опису та узагальнення.

Початком становлення освіти в с. Комарівка можна вважати 1883 рік. Оскільки Благодійний Переяславського повіту, священик Іоанн Трипольський рапортував, що у селі Комарівка 1 лютого 1883 року була відкрита церковно-парафіяльна школа, яка була розміщена в громадській хаті. У школі навчалося 20 учнів, в тому числі 5 дівчат. Навчанням, безкоштовно, займалася дочка священика – Олександра Тарасюк, яка закінчила курси при Полтавському єпархіальному жіночому училищі, а Закон Божий викладав священик Федір Тарасюк, також безкоштовно. Резолюція Полтавського архієрея на рапорт № 35 від 20 травня 1883 року була наступна: «Принявъ къ свѣдѣнію, извѣстіе объ открытіи школы напечатать въ Епархіальныхъ Вѣдомостяхъ. Священникъ Тарасюкъ утверждается законоучителемъ школы, а дочь его Александра учительницею въ оной» [4, с. 255-256].

На відкритті церковно-парафіяльної школи у с. Комарівці була проголошена промова, яку оголосив священик Федір Тарасюк.

**«Промова проголошена при відкритті школи в с. Комарівка
Переяславського повіту 1 лютого 1883 року**

Є народна приказка: «вчення – світло, а невчення – тьма». Насправді, без освіти, що людина може знати про себе саму, про природу, а також що вона може знати про обов'язки свої перед Богом і близькими? Що вона може, в кінці кінців, знати про свою власну душу і про її призначення в майбутньому? По істині, вчення – світло, а невчення – тьма.

Батьки і матері! Ви – перші вчителі своїм дітям. Але чи можете ви, запитаємо, по-перше, правильно вчити своїх дітей молитися Богу? Думаємо, не можете. Чому? Тому, що ви самі знаєте і читаете священні молитви з великими помилками і невірно, а це, звичайно, від того, що вас так вчили ваші батьки, які невірно молились тому, що не слухали настанови священників, а може бути і тому, що і священники їх не вчили. А школи не було, в якій можна було вчитися.

По-друге, запитаємо: звідки у вас стільки забобонів, стільки помилкових понять про різні і важливі і неважливі предмети? Знову скажу – від вашої темної безграмотної простоти. Людина грамотна, яка вміє читати розумні книги, ніколи не повірить тому, чому легко вірить ваша простота, але що незгідно з здоровим людським розумом. Були б ви грамотні, ви мали б більше правильні поняття і про свого парафіяльного священника і не лякали б ним своїх дітей, як це роблять багато із вас. Думаєте, по своїй дитячій природі попустує чи пошумить дитина, мати чи батько поспішає зразу ж зупинити її пустощі страхом попа. Так, ваше невігластво свого духовного отця перетворює в опудало для ваших дітей. Як це образливо для священника і як шкідливо для самих дітей! Це відбувається тому, що дитина, яка побачить священника, замість того, щоб довірливо і з любов'ю підійти до нього, в страху і трепеті ховається від нього. А коли ви підносите дітей наших до прилучення святих Таїн Христових, як вони кричать, як відмахуються руками! Вони не можуть без страху навіть поглянути на священника. А все це від того, що ви, по своєму нерозумінню, зробили для них священника якимось страховиськом. Кому ж за це гріх? Кому гріх за те, що, як трапляється інколи, діти наші при прилученні виприскують із вуст святих Таїн Христових, до жаху священника? Погодьтеся, браття, що ви тяжко грішите, лякаючи своїх дітей своїм попом, замість того, щоб і самим відноситися до свого духовного отця з любов'ю і повагою і цю ж любов і повагу вселяти своїм дітям.

Посилайте ж своїх дітей навчатися у відкриту школу: тоді менше буде забобонів між вами. В школі вас будуть вчити і Богу молитися, і жити, як слід, по християнськи, і пастирів Церкви поважати, і з любов'ю до них відноситися; будуть вчить там вас, як близьких потрібно любить, не сваритися з ними і не ображати їх. Коротко скажу: багато, вельми багато, ваші діти навчатися в школі, і тоді вони не будуть подібні дикунам, які нічого не знають, а будуть дітьми грамотними, а після добрими і корисними людьми на світі. Грамотна людина, якщо прийдеться вступати їй на військову службу, користується відомим пільгами.

Добрі мої діти духовні! Зверніть увагу на церковні співи. Якщо один псаломщик співає при Богослужінні, то ці співи не викликає на людей, які моляться, в церкві тих дій, які викликає хоч маленький хор півчі. При хоровому співі душа людини, яка молиться, більше зворушується, а почуття релігійне більше піднімається до Бога. Винуватці такого настрою людей, які моляться, в церкві можуть бути ваші діти, які навчаються в школі співати церковні Богонатхненні пісні. Так, і в цьому відношенні в благо справу зробили, відкрив в своїй парафії школу.

Посилайте ж, повторюю, своїх дітей в цю школу, щоб вони там навчилися правилам Богоугодному життю, щоб стали вони людьми корисними в колі своїх родин і на службі Святої Церкви і Вітчизни. А ви, діти, повинні постійно ходити в школу і уважно слухати те, чому буде вчить вас священник, вчителька і вчитель Церковного співу.

Щоб врозуміти вас, юні вихованці, Господь до сприйняття того доброго вчення, яке буде викладатися вам в цій нововідкритій школі. Нехай прибуде на вас благословення Господнє від нині і на віки» [19, с. 171-174].

Із 2 жовтня 1893 року церковно-парафіяльна школа при Миколаївській церкві с. Комарівка перемістилася у влаштований громадою будинок для школи, де навчалися 20 учнів. Обов'язки законовчителя прийняв на себе священник Федір Тарасюк, а вчителя – студент Полтавської духовної семінарії, син священника Захарій Тарасюк. Резолюція Полтавського архієрея на повідомлення благочинного священника Андрій Романицького від 9 листопада 1893 р. була наступна: «Священникъ Федоръ Тарасюкъ утверждень законоучителемъ, а студентъ Захарій Тарасюкъ учителемъ» [3, с. 1104].

Зі звіту про церковні школи Полтавської єпархії за 1899-1900 навчальний рік зазначено, що священник Георгій Фаворський – учитель у Комарівській школі грамоти найбільше з любов'ю відносився до навчання. [5, с. 136]. А у звіті про церковні школи Полтавської єпархії за 1900-

1901 навчальний рік зазначено, що священник Георгій Фаворський – законовчитель церковно-парафіяльної школи села Комарівка до роботи відносився з любов'ю. [6, с. 239]. Також, даний священник відзначений за добросовісне ставлення до школи і у звіті за 1901-1902 р. [7, с. 165].

У Полтавських єпархіальних відомостях до 1904 р. Комарівська школа згадується як церковно-парафіяльна або школа грамоти. Цікавим є факт, що у 1883 році при відкритті зазначена, як церковно-парафіяльна школа. Та у випуску № 29 за 1904 р. вказано, що при Комарівській церкві знаходиться лише школа грамоти, а у примітці зазначено, що дана школа першочергово буде переведена в церковно-парафіяльну [20, с. 653-654].

Варто відмітити, що за 1903-1904 навчальний рік Комарівська школа грамоти була відзначена місцевими наглядцями та повітовим відділенням, як одна з найкращих шкіл із Переяславського повіту, за гарно поставлену навчально-виховну роботу та благоустрій. Слід зауважити, що у вище зазначеному навчальному році серед шкіл грамоти Переяславського повіту відзначалися, як найкращі, лише 6 шкіл [8, с. 101-103]. За 1904-1905, 1905-1906 та 1906-1907 навчальні роки Комарівська школа грамоти знову була серед найкращих шкіл у повіті [9, с. 291-292; 10, с. 452; 11, с. 486]. За 1907-1908 навчальний рік у Переяславському повіті за навчально-виховну роботу було відзначено лише 2 школи грамоти – Комарівська та Підсінна [12, с. 576].

У навчально-виховному процесі предметом уваги було здоров'я дітей, які ходили до школи. В більшості повітів усі учні проходили медичний огляд на початку навчального року, якщо виявлялись інфекційні захворювання, то школи закривали на карантин. Внаслідок масового захворювання на кір і віспу у 1907-1908 навчальному році були призупинені заняття у 6 школах Переяславського повіту, зокрема і у Комарівській школі [13, с. 630-631].

Комарівська школа грамоти впродовж шести років з 1903 по 1909 рік була серед кращих шкіл Переяславського повіту. Зокрема, за 1908-1909 навчальний рік вона була відзначена, як школа, що дотримувалась устрою церковно-парафіяльної школи [14, с. 1147]. Знову у Полтавських єпархіальних відомостях школа, як зразкова згадується за 1912-1913 навчальний рік [15, с. 214].

У 1914 році на посаду законовчителя Комарівського початкового училища був призначений священник місцевої Миколаївської церкви Олександр Тарасюк [17, с. 2201], а 21 серпня 1915 року – священник Павло Тихонович [18, с. 1390]. Варто звернути увагу, що Комарівська школа до 1914 року здебільшого зазначалась, як школа грамоти, а з 1914 – початкове училище. Також у доповіді Переяславського надзвичайного повіту на зборах 10 серпня 1914 року «Про стан шкільного будівництва» повідомлялося про побудову двокомплексного Комарівського училища. Будівля була здана з підряду підрядника Бальзака, яка була побудована із дерева та завершені чорнові роботи [16, с. 415].

Отже, у селі Комарівка Переяславського повіту церковно-парафіяльна школа відкрилась у 1883 році, з 1899 по 1913 рік зазначається, як школа грамоти, а з 1914 року – початкове училище підпорядковане земству. Комарівська школа грамоти неодноразово була відзначена, як одна серед найкращих шкіл Переяславського повіту з організації навчально-виховного процесу та благоустрою. Закономчителями школи призначались священники місцевої Миколаївської церкви. З 1883 по 1914 рік відомо про три приміщення де розташовувалась школа – громадська хата, спеціально облаштований громадою будинок під школу та побудована земством двокомплектна будівля.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Всеподданнійшій докладъ Оберъ-Прокурора Святѣйшаго Синода // Полтавские епархиальные ведомости. Полтава, 1907. Часть официальная. № 10. С. 193–195.
2. Въдомость о школахъ и ученикахъ священнопричетническихъ дѣтей при домѣ архіерея переяславскаго обрѣтающихся 1743 года // Полтавские епархиальные ведомости. Полтава, 1893. Часть неофициальная. № 9. С. 405–419.
3. Объ открытій церковно-приходскихъ школъ и школъ грамоты // Полтавские епархиальные ведомости. Полтава, 1893. Часть официальная. № 23. С. 1103–1106.
4. Объ открытій церковно-приходской школы // Полтавские епархиальные ведомости. Полтава, 1883. Часть официальная. № 12. С. 255–256.
5. Отчетъ Епархіального Наблюдателя о состояніи церковныхъ школъ Потавской епархіи за 1899-1900 учебный годъ // Полтавские епархиальные ведомости. Полтава, 1901. Часть официальная. № 6. С. 121–137.

6. Отчетъ Епѣрахіального Наблюдалеля о состояніи церковныхъ школъ Потавской епархіи за 1900-1901 учебный годъ // Полтавскіе епархіальные ведомости. Полтава, 1902. Часть официальная. № 12. С. 221–256.
7. Отчетъ Епѣрахіального Наблюдалеля о состояніи церковныхъ школъ Потавской епархіи за 1901-1902 учебный годъ // Полтавскіе епархіальные ведомости. Полтава, 1903. Часть официальная. № 6. С. 145–175.
8. Отчетъ о состояніи церковныхъ школъ Потавской епархіи въ 1903-1904 учебномъ году // Полтавскіе епархіальные ведомости. Полтава, 1905. Часть официальная. № 6. С. 94–103.
9. Отчетъ о состояніи церковныхъ школъ Потавской епархіи въ 1904-1905 учебномъ году // Полтавскіе епархіальные ведомости. Полтава, 1906. Часть официальная. № 17. С. 285–302.
10. Отчетъ о состояніи церковныхъ школъ Потавской епархіи въ 1905-1906 учебномъ году // Полтавскіе епархіальные ведомости. Полтава, 1907. Часть официальная. № 21. С. 445–452.
11. Отчетъ о состояніи церковныхъ школъ Потавской епархіи въ 1906-1907 учебномъ году // Полтавскіе епархіальные ведомости. Полтава, 1908. Часть официальная. № 24. С. 481–499.
12. Отчетъ о состояніи церковныхъ школъ Потавской епархіи въ 1907-1908 учебномъ году // Полтавскіе епархіальные ведомости. Полтава, 1909. Часть официальная. № 22-23. С. 572–590.
13. Отчетъ о состояніи церковныхъ школъ Потавской епархіи въ 1907-1908 учебномъ году // Полтавскіе епархіальные ведомости. Полтава, 1909. Часть официальная. № 25. С. 629–647.
14. Отчетъ о состояніи церковныхъ школъ Потавской епархіи въ 1908-1909 учебномъ году // Полтавскіе епархіальные ведомости. Полтава, 1910. Часть официальная. № 18. С. 1144–1159.
15. Отчетъ о состояніи церковныхъ школъ Потавской епархіи за 1912-1913 учебный годъ // Полтавскіе епархіальные ведомости. Полтава, 1914. Часть официальная. № 4. С. 210–221.
16. Постановленія Переяславскаго очереднаго уѣзднаго земскаго собранія... Л созыва в ноябрь 1914 года и чрезвычайныхъ Земскихъ Собраній 28 марта и 10 августа 1914 г. Переяславль: Типографія Ленскаго и Вурмана, 1915. 417 с.
17. Распоряженія Епархіального Начальства // Полтавскіе епархіальные ведомости. Полтава, 1914. Часть официальная. № 42-43. С. 2198–2202.
18. Распоряженія Епархіального Начальства // Полтавскіе епархіальные ведомости. Полтава, 1915. Часть официальная. № 18. С. 1387–1391.
19. Рѣчь, произнесенная при открытіи школы въ с. Комаровкѣ Переяславскаго уѣзда 1 февраля 1883 года // Полтавскіе епархіальные ведомости. Полтава, 1884. Часть официальная. № 4. С. 171–174.
20. Списокъ приходскихъ церквей Полтавской епархіи, при кторорыхъ предположено открытіе церковно-приходскихъ школъ или преобразование школъ грамоты въ церковно-приходскія школы // Полтавскіе епархіальные ведомости. Полтава, 1904. Часть официальная. № 29. С. 629–654.

REFERENCES

1. (1907). Vsepoddanneyshiy doklad Ober-Prokurora Svyateyshago Sinoda [General Report of Ober-Prosecutor of the Holy Synod]. *Poltavskie eparkhialnye vedomosti – Poltava Eparchial Gazette*. Poltava. 10, 193-195 [in Russian].
2. (1893). Vedomost o shkolakh i uchenikakh svyashchennoprichetnicheskikh detey pri dom arkhiereya pereyaslavskago obretayushchikhsya 1743 goda [Entrance of schools and pupils of sacred-biblical children at the home of the archbishop of Pereyaslavl in 1743]. *Poltavskie eparkhialnye vedomosti – Poltava Eparchial Gazette*. Poltava. 9, 405-419 [in Russian].
3. (1893). Ob otkrytiy tserkovno-prihodskikh shkol i shkol gramoty [On the discoveries of parochial schools and schools of letters]. *Poltavskie eparkhialnye vedomosti – Poltava Eparchial Gazette*. Poltava. 23, 1103-1106 [in Russian].
4. (1883). Ob otkrytiy tserkovno-prihodskoy shkoly [On the open parochial school]. *Poltavskie eparkhialnye vedomosti – Poltava Eparchial Gazette*. Poltava. 1, 255-256 [in Russian].

5. (1901). Otchet Eprakhialnogo Nablyudatelya o sostoyanii tserkovnykh shkol Potavskoy eparkhii za 1899-1900 uchebnyy god [Report of the Eparchial Observer on the state of church schools of the Potava eparchy for the 1899-1900 academic year]. *Poltavskie eparkhialnye vedomosti – Poltava Eparchial Gazette*. Poltava. 6, 121-137 [in Russian].
6. (1902). Otchet Eprakhialnogo Nablyudatelya o sostoyanii tserkovnykh shkol Potavskoy eparkhii za 1900-1901 uchebnyy god [Report of the Eparchial Observer on the state of church schools of the Potava eparchy for the 1900-1901 academic year]. *Poltavskie eparkhialnye vedomosti – Poltava Eparchial Gazette*. Poltava. 12, 221-256 [in Russian].
7. (1903). Otchet Eparkhialnogo Nablyudatelya o sostoyanii tserkovnykh shkol Potavskoy eparkhii za 1901-1902 uchebnyy god [Report of the Eparchial Observer on the state of church schools of the Potava eparchy for the 1901-1902 academic year]. *Poltavskie eparkhialnye vedomosti – Poltava Eparchial Gazette*. Poltava. 6, 145-175 [in Russian].
8. (1905). Otchet o sostoyanii tserkovnykh shkol Potavskoy eparkhii v 1903-1904 uchebnom godu [Report on the status of church schools of the Potava eparchy in the 1903–1904 academic year]. *Poltavskie eparkhialnye vedomosti – Poltava Eparchial Gazette*. Poltava. 6, 94-103 [in Russian].
9. (1906). Otchet o sostoyanii tserkovnykh shkol Potavskoy eparkhii v 1904-1905 uchebnom godu [Report on the status of church schools of the Potava eparchy in the 1904–1905 academic year]. *Poltavskie eparkhialnye vedomosti – Poltava Eparchial Gazette*. Poltava. 17, 285-302 [in Russian].
10. (1907). Otchet o sostoyanii tserkovnykh shkol Potavskoy eparkhii v 1905-1906 uchebnom godu [Report on the status of church schools of the Potava eparchy in the 1905–1906 academic year]. *Poltavskie eparkhialnye vedomosti – Poltava Eparchial Gazette*. Poltava. 21, 445-452 [in Russian].
11. (1908). Otchet o sostoyanii tserkovnykh shkol Potavskoy eparkhii v 1906-1907 uchebnom godu [Report on the status of church schools of the Potava eparchy in the 1906–1907 academic year]. *Poltavskie eparkhialnye vedomosti – Poltava Eparchial Gazette*. Poltava. 24, 481-499 [in Russian].
12. (1909). Otchet o sostoyanii tserkovnykh shkol Potavskoy eparkhii v 1907-1908 uchebnom godu [Report on the status of church schools of the Potava eparchy in the 1907–1908 academic year]. *Poltavskie eparkhialnye vedomosti – Poltava Eparchial Gazette*. Poltava. 22-23, 572-590 [in Russian].
13. (1909). Otchet o sostoyanii tserkovnykh shkol Potavskoy eparkhii v 1907-1908 uchebnom godu [Report on the status of church schools of the Potava eparchy in the 1907–1908 academic year]. *Poltavskie eparkhialnye vedomosti – Poltava Eparchial Gazette*. Poltava. 25, 629-647 [in Russian].
14. (1910). Otchet o sostoyanii tserkovnykh shkol Potavskoy eparkhii v 1908-1909 uchebnom godu [Report on the status of church schools of the Potava eparchy in the 1908–1909 academic year]. *Poltavskie eparkhialnye vedomosti – Poltava Eparchial Gazette*. Poltava. 18, 1144-1159 [in Russian].
15. (1914). Otchet o sostoyanii tserkovnykh shkol Potavskoy eparkhii v 1912-1913 uchebnom godu [Report on the status of church schools of the Potava eparchy in the 1912–1913 academic year]. *Poltavskie eparkhialnye vedomosti – Poltava Eparchial Gazette*. Poltava. 4, 210-221 [in Russian].
16. (1915). *Postanovleniya Pereyaslavskogo ocherednogo uezdnogo zemskago sobraniya... L sozyva v noyabr 1914 goda i chrezvychaynykh Zemskikh Sobraniy 28 marta i 10 avgusta 1914 g.* [Regulations of Pereyaslavskogo nextregional assembly of the Zemstvo ... L convocation in November 1914 and emergency Zemskim Assemblies on March 28 and August 10, 1914]. Pereyaslavl: Tipografiya Lenskago i Vurmana. 417. [in Russian].
17. (1914). Rasporyazheniya Eparkhialnogo Nachalstva [Orders of the Diocesan Administration]. *Poltavskie eparkhialnye vedomosti – Poltava Eparchial Gazette*. Poltava. 42-43, 2198-2202 [in Russian].
18. (1915). Rasporyazheniya Eparkhialnogo Nachalstva [Orders of the Diocesan Administration]. *Poltavskie eparkhialnye vedomosti – Poltava Eparchial Gazette*. Poltava. 18, 1387-1391 [in Russian].
19. (1884). Rech, proiznesennaya pri otkrytii shkoly v s. Komarovka Pereyaslavskago uezda 1 fevralya 1883 goda [Speech, pronounced with the open school in with. Komarovka Pereyaslavskogo County February 1, 1883]. *Poltavskie eparkhialnye vedomosti – Poltava Eparchial Gazette*. Poltava. 4, 171-17. [in Russian].

20. (1904). Spisok prihodskikh tserkvey Poltavskoy eparkhii, pri ktororykh predpolozheno otkrytie tserkovno-prihodskikh shkol ili preobrazovanie shkol gramoty v tserkovno-prihodskiya shkoly [The list of parish churches of the Poltava diocese, with Ktororykh it was assumed the opening of parochial schools or the reorganization of school certificates in parish schools]. *Poltavskie eparkhialnye vedomosti – Poltava Eparchial Gazette*. Poltava. 29, 629-654 [in Russian].

Одержано 11.04.2019.